

Ilona Wiśniewska

absynt
prekliati/reportéri

Bielele

L'adové ostrovy Špicberggy

**„Ako sa dá prežiť zima?
Veľa sa tu pije? Sme smutní?
Ale my nie sme smutní.
V zime sexujeme a melanchólia
opantá iba tých opustených,
čo nepijú.“**

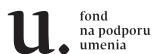
~~absynt~~

**Ilona
Wiśniewska
Biele
Ładové
ostrový
Špicbergý**

Preložil Slavomír Bachura

Prekliati reportéri
Absynt 2021

Preklad a vydanie publikácie
podporil z verejných zdrojov
Fond na podporu umenia

Vydanie publikácie
podporil Poľský
Inštitút Kníh

Copyright © by Ilona Wiśniewska, 2014

All rights reserved

Translation © Slavomír Bachura

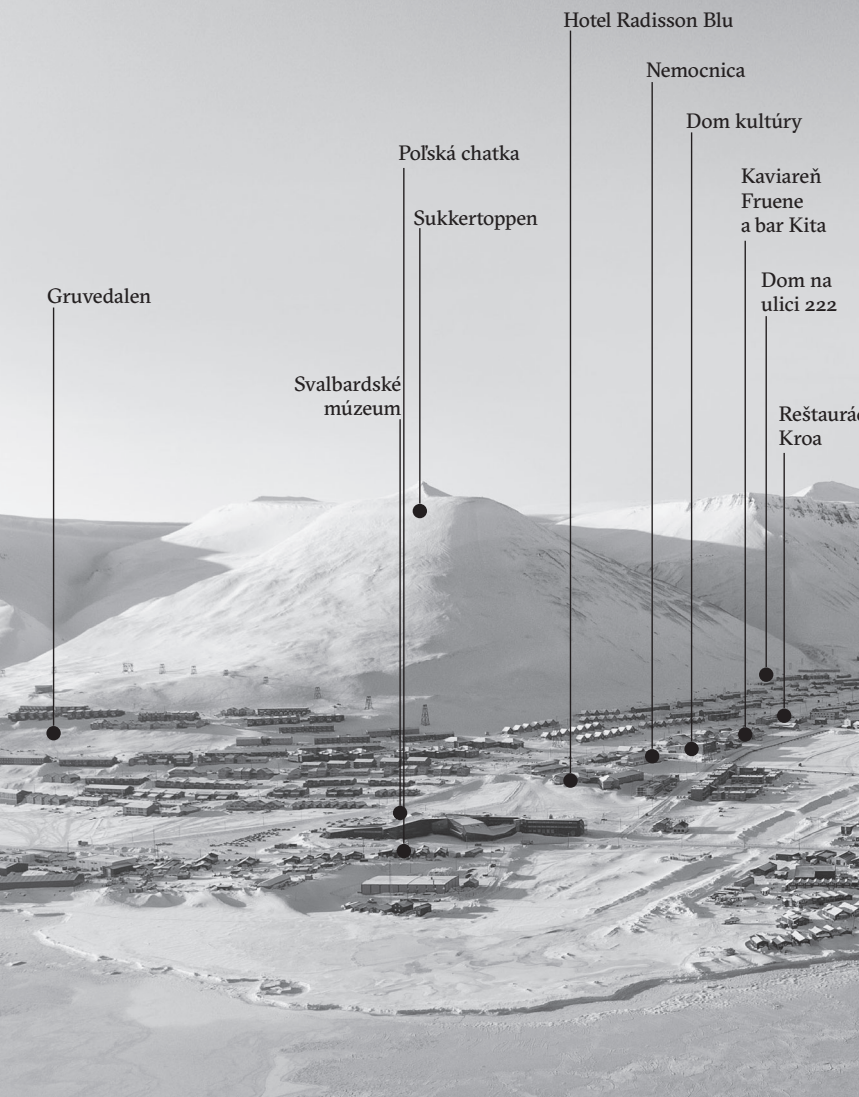
Design & Layout © Pavlína Morháčová

ISBN 978-80-8203-239-3

Venujem mame a otcovi

Longyearbyen

Pohľad z helikoptéry zo strany Operafjelletu
Fotografia Birger Amundsen

Gruvedalen

Svalbardské
múzeum

Poľská chatka

Sukkertoppen

Hotel Radisson Blu

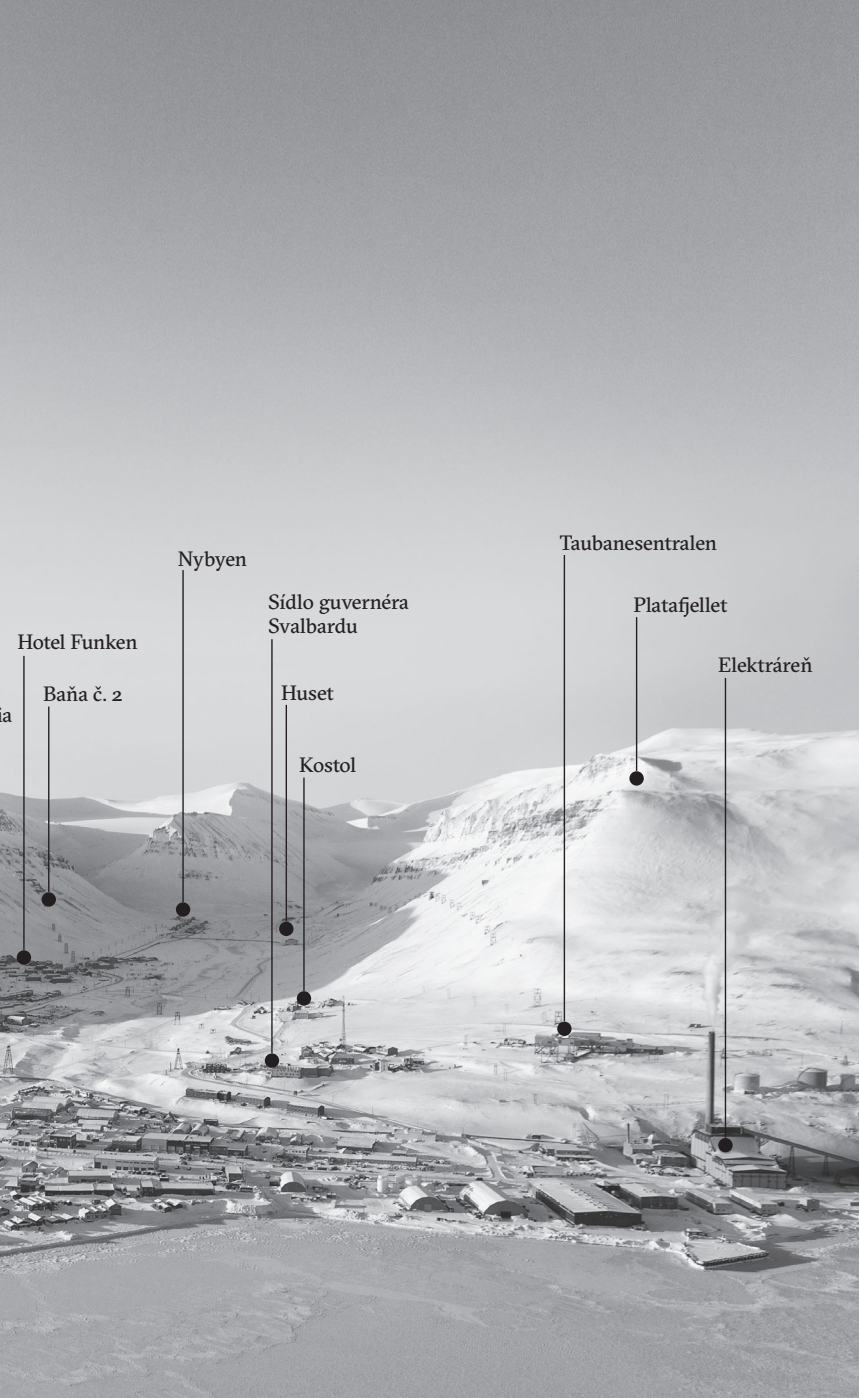
Nemocnica

Dom kultúry

Kaviareň
Fruene
a bar Kita

Dom na
ulici 222

Reštaurácia
Kroa

Hotel Funken

Baňa č. 2

Nybyen

Sídlo guvernéra
Svalbardu

Huset

Kostol

Taubanesentralen

Platafjellet

Elektrárěň

Súostrovie Svalbard

Severný ľadový oceán

Ny-Ålesund

ZEM PRINCA
KAROLA

Grónske more

Nórske more

BIELY
OSTROV

SEVEROVÝCHODNÁ
ZEM

ZEM KRÁLA
KAROLA

ŠPICBERG

BARENTSØYA

EDGEØYA

Barentsovo
more

OSTROV
NÁDEJE

MEDVEDÍ
OSTROV

• Austfjordnes

• Pyramiden

• Kapp Wijk

• Kapp Thorsden

• Vindodden

• Grumantbyen

• Longyearbyen

• Todalen

• Colesbukta

• Barentsburg

• Sveagruva

• Akseløya

• Gnålodden

• Hornsund

Úvod

Na Špicbergy som prvýkrát priletela v auguste 2009.

Vedela som, že musím na sever, a Longyearbyen, najväčšia osada na ostrove, ležal tak ďaleko, ako to len bolo možné. Arktické leto bolo v porovnaní s tým európskym chladnejšie asi o tridsať stupňov, takže si to bolo treba premyslieť. Kameň, farby, zvuky, všetko bolo iné. Studené slnko svietilo o polnoci tesne nad úrovňou ľadového mora a vzduch nemal žiadnu vôňu. Ľudia zdanlivo rovnakí, len planéta akoby bola iná.

Okamžite som spoznala Birgera Amundsena – šéfredaktora miestnych novín. Povedal, že sa sem prvýkrát priplavil pred takmer štyridsiatimi rokmi a odvtedy vie, že jeho miesto na zemi je tu. Takisto povedal, že niečo na tých polárnych oblastiach je, lebo ostávajú hlboko v človeku. A potom odcestoval a už sme sa v to leto nestretli. Predtým však navrhol, aby som sa ubytovala v jeho dome. Veď v ňom aj tak nikto nebude. Dodal, že dvere nikdy nezamyká. Jednoducho sa môžem nastahovať.

Tak som sa nastahovala a nasledujúce dni som cez okno hľadela na mestečko, v ktorom niet jediného stromu, v ktorom niet mačiek ani noci. Najprv Birger zavolať, aby sa opýtal, ako sa na ulici č. 222 býva. Potom už volal pravidelne. Rýchlo sa ukázalo, že ten rozdiel tridsiatich rokov medzi nami nič neznamená.

V Longyearbyene bývam od roku 2010. Pracujem v archíve miestneho múzea a zvyčajne mi je zima. Špicbergy sú štyri mesiace bez slnka, ktoré pre zmenu nasledujúcich päť mesiacov nezapadne. Na tomto mieste možno ľahko zabudnúť, že svet je niekde inde.

Banka

Galina Vladimirovna Lapij, dvadsaťšestročná čašníčka na výletnej lodi Maxim Gorkij, ako tak stála, preskočila cez zábradlie. Pád z desiatich metrov nikto nepočul a ona nekričala. K brehu ostávalo niekoľko stoviek metrov. Takže, ak by aj niekto včas zistil, že zmizla žena, bolo jasné, že nemohla prežiť. V Severnom ľadovom oceáne sa zomiera po niekoľkých minútach.

Špicberg je najväčší ostrov súostrovia Svalbard, ktoré je na šesťdesiatjeden percentách pokryté ľadom. Patria k nim ešte tri hlavné ostrovy: Edgeøya, Barentsov ostrov a Severovýchodná zem, plus niekoľko menších ostrovov roztriahnutých medzi 71° a 81° severnej šírky a 10° a 31° východnej dĺžky. Na severný pól je odtiaľto asi tisícristo kilometrov. V lete je tu stále svetlo a zima, v zime tma a ešte väčšia zima. Dva a pol tisíc ľudí, polárnych medveďov o pol tisícky viac. V starej nórcine znamená *sval* chladný, *bard* pobrežie.

Galina skočila cez palubu pri pobreží Špicbergov, viac ako desať kilometrov od Longyearbyenu. Doplávala ku kamennému brehu a doplazila sa k jednej z drevených chatiek. Aby sa uchránila pred zimou, natrela sa motorovým olejom a takto ležala v chatke niekoľko dní.

A potom vstala a z chatky vyšla. Bol júl 1985. Vtedy, ako aj dnes nórske a sovietske mestá, ktoré vznikli na Špicbergoch v okolí baní na čierne uhlie, neoddeľovali žiadne hranice. Kedysi to bola zem nikoho, teda všetkých. Podľa Svalbardskej zmluvy z roku 1920 bola zvrchovanosť nad súostrovím

priznaná Nórsku, ale pracovať, ťažiť nerastné suroviny alebo robiť vedecký výskum tu môžu všetci obyvatelia signatárskych krajín. Pre mnohých spoza železnej opony to bola roky aj cesta na Západ.

„Pracoval som v teréne a zrazu som v diaľke uvidel blúdiacu ženu.“ Kåre Moy, vtedajší inžinier nórskej uholnej spoločnosti Store Norske, si pamätá, že v ten deň svietilo slnko.

„Vyzerala ako stratená turistka, ale čo bolo na túto zemepisnú šírku zvláštne, mala na sebe šaty. Až keď sa priblížila, všimol som si, že je bosá a zo skrvavených chodidiel jej vystupuje živé mäso.“

Moy vzal ženu loďou do nemocnice v Longyearbyene a nasledujúci deň ju prišiel navštíviť s darčekom – náramkovými hodinkami. Deň predtým si všimol, že tie, čo mala, nevydržali nápor vody. Ženu vypočúvali a nahovárali, aby sa okamžite začala usilovať o azyl. Nebola prvým utečencom na Svalbarde, a aby sa predišlo ďalšiemu medzinárodnému napätiu, bolo potrebné procedúru urýchliť. Išlo o to, že jej deportovaním na nórsku pevninu, kde by začala nový život, by sa vec zahladila najrýchlejšie. Ale Galina nechcela. Prežila pád z výšky, neutopila sa v ľadovej vode, v beznádeji preležala niekoľko dní, ale rozhodla sa vrátiť domov. Keď ju po týždni z nemocnice prepustili, ihneď nasadla na palubu lietadla spoločnosti Aeroflot a nebolo po nej ani slychu.

O deväť rokov sa Birger, vtedajší novinár dokumentárneho oddelenia nórskeho rádia *NRK P2* v Osle, rozhodol, že ju nájde a opýta sa jej na dôvod.

„To leto som bol na Špicbergoch a niekde som si prečítal krátku správu o žene, ktorá vyskočila z lode. Nič viac. Akoby bolo na dennom poriadku, že niekto prežije kúpeľ v Severnom ľadovom oceáne a odíde,“ vraví.

Hlavou každého Nóra bežal ten istý scenár: v zápase o lepší život sa človek rozhodne pre zúfalý krok. Ale prečo

potom náhle zmení názor? Prinútil ho niekto? Po dlhom hľadaní tak na nórskej, ako aj na ruskej strane Birger zistil: Galina Vladimirovna Lapij, narodená 21. júna 1959, bydlisko Nikopol na Ukrajine. To bolo všetko. Bez toho, aby vedel čo i len slovko v niektorom zo slovanských jazykov, nasadá na vlak smerom na juh a v dvojmiestnom ležadlovom kupé spoznáva Sašu. Ten bez váhania navrhuje, aby sa dorozumievali nemecky, hoci jeho znalosť nemčiny je obmedzená na „*Ich, Mutter, sprechen Sie deutsch*“ a „*Hitler*“. Chce pomôcť nájsť Galinu, lebo, ako sa zdá, má dobré kontakty. Rovno zo stanice idú k Olegovi, hypnotizérovi a psychoterapeutovi v jednom, ktorý by ako vzdelanec mal vedieť všetko. A na prekvapenie inostranca aj vie. Pred nejakými piatimi-šiestimi rokmi uňho hľadala pomoc žena, ktorá mala niečo spoločné so Špicbergami. Zaujímali sa o ňu KGB, polícia a psychiatri. Detaily Oleg nepozná, ale pamätá si, kde pred tými pár rokmi bývala.

Nikopol. Stotridsättisíc obyvateľov. Všetko rovné a široké. Rybári na Dnepri, ťažký vzduch a skladačka z panelákov. Jeden z nich, štvorposchodový, zakrytý stromami, zodpovedá uvedenej adrese.

Zvonček.

Ticho.

Zvonček.

Hlas spoza dverí.

Saša odpovedá. Ukazuje rukou, že majú počkať. Sadajú si na lavičku. Vrabce zobú niečo pri smetisku. Po niekoľkých minútach z paneláka vychádza žena.

„Galina.“

„Birger.“

„Kamera?“

„Mikrofón. Bola si v roku 1985 na Špicbergoch?“ pýta sa po anglicky.

„Špicbergy. *Da*.“

„Pozdravuje ťa Kåre.“

„Da.“ Galina vyberá z vrecka papierovú rolku, v ktorej sú hodinky. Nefungujú. Aj remienok chýba.

A tak stoja. Birger si nepamätá, či sa usmieval. Ona sa určite neusmievala, ale bolo vidno, že ju tým pozdravom zaskočil. Pýta sa, či by mohol prísť nasledujúci deň.

„Go into my house? Da, da.“

Nasledujúci deň naňho Galina doma čaká v červených nevkusných šatách, s matkou Valentínou a malým pohostením. Hostovská izba je úzka, svojím spôsobom pekná. Na stene visí fotografia muža. Ženy usádzajú hosťa na pohovku.

„Galina, prečo?“

„I very, very love my mother. Very, very love, love, love mother.“

Galina používa anglické slová, lebo nechce, aby jej matka rozumela. Základy si pamätá ešte z čias, keď na lodi podávala turistom občerstvenie.

Matka mlčí. Mucha bzučí. Strom vonku nešumí. Galina si pripaľuje cigaretu.

„Padla som do mora vo Fjorde severných vetrov. Ten ma s nárekom unášal pozdĺž aj naprieč. Severný vietor a prúdy moju vôľu nezlomili,“ vraví, akoby sa vynárala, naberala dych a znovu sa ponárala.

„Kde to som, dobrí ľudia? Pomôžte mi, nemôžem chodiť! Iba ozvena mi odpovedá: Ak chceš žiť, nelež na mokrom brehu ranená a mokrá.“ Zmlkne, zahasí cigaretu a ihneď zo seba vychrlí ďalší prúd viet: „Som unavená a brodím sa po brehu. Dookola voda a sinavé hory. Zákerná pasca. Všetko je tu cudzie. Milostivý Bože, nenechávaj ma v tom divokom kraji samu! Strácam cit v nohách. To už nie sú moje nohy,“ mrmle niečo popod nos a znovu sa odmlčí.

A takto sedia oproti sebe v tichu. Ona fajčí a potí sa. Birger je rozčarovaný, lebo očakával, že stretne inú ženu. Precestoval toľko sveta a vráti sa naprázdno. Vedľa vo foteli matka nosom vdychuje dym, ktorý nevyfúkla. Hodiny tikajú trochu

prihlasno. Galina vyzerá vyčerpane. Hľadá na svoj odraz v zrkadle zadnej steny skrine. Zrkadlo jej obrysy deformuje. Čo bolo po Špicbergoch? Neodpovedá. Šepkajú si s matkou, pričom si dlaňami kryjú ústa.

„Ty vrav, mami.“

„Čo mu mám povedať?“

„Rozpovedz mu, čo sa stalo. Ja nemôžem.“

„Prečo?“

„No nemôžem. Okamžite začnem plakať. Chceš, aby sa mi pohoršilo? No vrav!“

„Z Nórska sa moja dcéra vrátila do nemocnice v Moskve. Keď som ju uvidela, sedela na invalidnom vozíku. Opýtala som sa jej, či žije. Nasledujúci mesiac ležala v nemocnici. Chodidlá mala ľadové. Lekári vraveli, že je veľmi silná, lebo v takej vode nemala prežiť. Potom som ju vzala domov.“ Drobná žena so smutnými očami rozpráva, ako príliš neskoro pochopila, že jej dcéra je chorá: „Rok po udalostiach na Špicbergoch, 9. mája Galina ráno nervózna vstala a šla k pomníku s večným ohňom, kde začala páliť svoje oblečenie. Kričala, aby Reagan odstúpil od hviezdnych vojen. Že ak neprestane, ona ho dolapí. Potom strávila pol roka na psychiatrii s verdiktom schizofrénia.“

Galina teraz mlčí. Nádych, výdych, až po filter a odznova. Nakoniec hasí ohorok v popolníku a vraví:

„Vtedy som nerozmýšľala. O ľuďoch, o matke, *about every, every. I not think. Not think. I don't want think.* Na tej lodi nebolo nič v poriadku. Desať dní som nejedla, pila som minimálne tridsať šálok kávy denne a fajčila dva-tri balíčky cigariet. Po nociach som nespávala, všetko sa zdalo iné ako predtým a nakoniec som to už nemohla dlhšie vydržať. Musela som sa z tej lode dostať. Preto.

A Špicberg? Koniec sveta je dobrý začiatok.“

„Longyearbyen, to je banka.“ Marcela si sťahuje rukavice a na papierovú tácku kladie nachos s ostrou omáčkou.

Je rok 2012, sobota, začiatok júla, 22.40. Slnko svieti nad morom priamo zo severu a nachvíľu cítiť príjemné teplo, keďže od driftujúceho ľadu vo fjorde nefúka. Teplomer ukazuje plus osem. Na Špicbergoch je vrchol leta a polárneho dňa, ktorý sa začal koncom apríla a skončí sa v auguste.

„Na jednej strane tu máš všetko: divokú prírodu na dosah ruky, daň z príjmu 15,8 percenta, univerzitu, Svetovú semennú banku, hotel Radisson Blu, zbor, aerobik vo vode, festivaly, galérie umenia, cirkusovú skupinu, čerstvé avokádo a syr halloumi.“ So sykotom otvára plechovku coly light. „Na druhej strane si v najsevernejšom mestečku na svete, kde je jednu tretinu roka tma, zákon tu zakazuje chovať mačky, nie sú tu pavúky, najvyššou rastlinou je tridsať centimetrov vysoká tráva, zelenina je vákuovo balená a mimochodom, namiesto lavičiek sa pri mori sedáva na europaletách! To nie je skutočný svet.“

Američan John Munroe Longyear tu založil prvú baňu na kamenné uhlie v roku 1906. Začínal barakom pre dvadsaťpäť mužov. Tí dreli pod zemou a potom na ohni topili sneh, aby sa umyli. Po nejakom čase sa k nim pridali ženy s deťmi, kone, kravy a svine. V roku 1917 tu už bolo stoštyridsaťjeden obyvateľov a po piatich rokoch sa ich počet takmer zdvojnásobil. Američania predali Longyear City Nórom a osada zmenila názov na Longyearbyen, čiže Longyearovo mesto. Spočiatku tu mohli bývať iba zamestnanci nórskej uhoľnej spoločnosti Store Norske. Obyčajní ľudia sem začali prichádzať v posledných dvoch desaťročiach 20. storočia. Zo siedmich baní v meste dodnes funguje jedna. Druhá aktívna, Svea sa nachádza mimo mesta, o niečo severnejšie. Podľa daňového úradu má Longyearbyen presne 2077 obyvateľov vrátane

423 cudzincov zo 44 krajín. Najpočetnejšiu menšinu tvoria Thajčania – 106 prihlásených. Potom nasledujú – podľa počtu ľudí – Švédi (91), Rusi (46), Dáni (28), Nemci (25), Chorváti (15), Filipínci (12) a Čilania (8). Po jednom zástupcovi má Argentína, Austrália, Azerbajdžan, Botswana, India, Kolumbia, Maďarsko, Malajzia, Mexiko, Sýria, Tunisko a Uruguaj. V štatistikách sa objavil dokonca jeden obyvateľ z Československa. V Longyearbyene nemožno plánovane porodiť ani zomrieť. Nie je tu pôrodná sála ani cintorín (v období rokov 1917 až 1950 tu pochovali sotva tridsaťtri osôb). Tehotné ženy musia niekoľko týždňov pred pôrodom odletieť na pevninu. Aj ostatky mŕtvych sa posielajú na kontinent. Ak si to nebožtík želal, mohol sa vrátiť v urne, ale rakvy sa tu nepochovávajú už viac ako polstoročie. Zákon umožňuje rozsypať popol nad otvoreným morom alebo nad horami, len to nesmie byť blízko zástavby. Do roku 1990 prechovávali telá tých, ktorí počas zimy zomreli, v predvojnovnej transformátorovej stanici v blízkosti kostola a na pevninu ich zasielali na jar prvou loďou. Teraz sa každý nebožtík vypraví prvým lietadlom. Človek tu môže byť tak dlho, ako dlho je schopný sa o seba postarať. Preto priemerný vek obyvateľov neprekračuje štyridsiatku. Dohoda umožňuje všetkým pracovať na základe rovnakých práv. Mesto je teda zaslúbenou zemou pre tých, ktorým je nórsky pracovný trh nedostupný. Niektorí tu trávajú roky. Kontinentálne Nórsko poznajú iba z okien lietadla.

Marcela Cárdenas Menchaca má tridsaťdeväť rokov a pochádza z Monterrey v severnom Mexiku. Svojím príchodom spôsobila nemalý rozruch najmä medzi nahlúplými polárnymi mládenkami. Predtým tu nikto nechodil po tundre v čižmách a nejazdil na snežnom skútri v sukni. Čiapku nenosí, lebo jej kazí účes. Nevarí, lebo neznáša umývanie riadu. Zato má vždy so sebou fľaštičku tabasco omáčky, lebo tu nič nechutí tak, ako má. Cestuje už desať rokov. Táto zastávka mala trvať rok, ale už jej ubehol druhý. Prestahovali sme sa